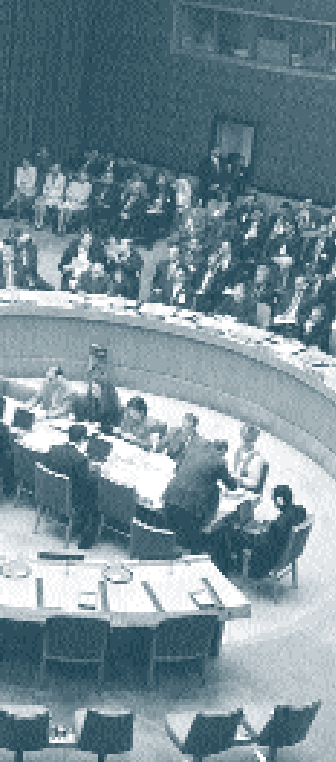

Folkrätt

– för det civila försvaret

OM FREDLIGA
SANKTIONER INTE
RÄCKER HAR FN RÄTT
ATT INGRIPA MED
VAPENMAKT FÖR ATT
UNDANRÖJA HOT MOT
FREDEN.

Folkrätt i fred och i väpnade konflikter

Vad är folkrätt?

Folkrätt är den internationella rättsordning som reglerar relationer mellan stater samt internationell samverkan. Den reglerar också relationer mellan stater och medborgare, till exempel skydd av individer mot statliga övergrepp i enlighet med konventioner om mänskliga rättigheter. Folkrätten indelas traditionellt i regler som gäller i fred och regler som gäller vid krig och väpnade konflikter. Dessutom finns regler som syftar till att förhindra att väpnade konflikter uppkommer (den krigsförhindrande folkrätten). Till denna del räknas våldsförbudet, avtal om nedrustning och förtroendeskapande åtgärder samt regler rörande staters skyldighet att lösa konflikter med fredliga medel.

Folkrätt i fred

Dagligen tillämpas folkrättens regler som avser diplomati, territorium, gränsskydd och mänskliga rättigheter. Utnyttjandet av havet och rymden regleras genom folkrätten liksom gränsöverskridande handel och transporter. Reglerna är till för att förebygga och undvika konflikter.

Krigsförhindrande folkrätt

FN har deklarerat alla staters suveräna likställdhet. Konflikter mellan stater ska lösas på diplomatisk väg eller med andra fredliga medel. FN-stadgan är en del av den krigsförhindrande folkrätten och i den anges aggressions- och våldsförbudet. De enda undantagen från förbudet utgörs av rätten till självförsvar och möjligheten för FN:s säkerhetsråd att auktorisera en stat, en grupp av stater eller en regional organisation att bruka våld för att exempelvis skydda humanitära värden. FN har också rätt att tillgripa fredliga (ekonomiska eller politiska) sanktioner vid behov. Om det inte räcker har FN rätt att ingripa med vapenmakt för att kuva en angripare och undanröja hot mot freden.

Folkrätt i krig

Krigets lagar innefattar regler vid internationella och interna väpnade konflikter. Regelsystemet indelas i internationell humanitär rätt för väpnade konflikter (humanitär rätt), neutralitetsrätt och ockupationsrätt. Den humanitära rätten, som tas upp i den här broschyren, syftar till att humanisera krigföringen och lindra krigets verkningar.

Ockupationsrätten innefattar regler rörande ockupationsmaktens maktbefogenheter på ockuperat område. Reglerna tillvaratar såväl ockupationsmaktens som civilbefolkningens intressen. Neutralitetsrättens regler syftar till att förhindra att neutrala stater dras in eller tvingas in i krig.

Krigets lagar återfinns främst i Haag- och Genèvekonventionerna med tilläggsprotokoll, samt i olika konventioner om förbud mot särskilt inhumana vapen. Dessa dokument har Sverige ratificerat. I och med det har vi svenskar åtagit oss att följa konventionerna i detalj och även sprida kunskap om deras innehåll, vilket främst gäller de regler som behandlar folkrättens humanitära delar.

I konventionssamlingen *Krigets lagar*, utgiven av Försvarsdepartementet, återfinns FN-stadgan, olika konventioner m.m.

För vem gäller folkrätten?

Inom folkrätten finns regler som har förhandlats fram och nedtecknats i avtal som traktater och konventioner. Dessa mellanstatliga avtal är endast bindande för de stater som har undertecknat avtalen. Det finns också oskrivna regler som gäller för alla stater

oberoende av godkännande, den så kallade sedvanerätten. Flera av de viktigaste reglerna i de mellanstatliga avtalen har efter hand upphöjts som sedvanerätt och gäller numera alla stater. Ett arbete pågår inom Internationella Röda Korset att lista de humanitärrättsliga regler som kan bedömas vara sedvanerätt.

Staterna är skyldiga att se till att folkrätten följs. Även enskilda individer som bryter mot krigets lagar kan straffas för sitt handlande. Enbart förhållandet att den enskilde agerat på order fritar inte denne från ansvar. En enskild – liksom stater – är alltid skyldig att respektera och följa krigets folkrätt. Överordnat befäl har också en skyldighet att förhindra att underställda begår brott mot reglerna.

Följs folkrätten?

Tiotusentals folkrättsliga avtal som rör handel, kommunikationer etc. tillämpas rutinmässigt varje dag. Ett trettiotal väpnade konflikter pågår ständigt runt om i världen och i de flesta efterlevs folkrättens regler till stor del. I massmedierna uppmärksammas dock ofta brotten mot folkrätten, till exempel brott mot mänskliga rättigheter under fred och mord på civila under krig.

FÖR ATT STÄRKA
KONTROLLEN OCH
EFTERLEVNADEN AV
KRIGETS LAGAR SKA
EN PERMANENT
INTERNATIONELL
BROTTMÅLSDOMSTOL
ETABLERAS.

Vad händer när folkrätten inte följs?

Ansvariga för ett brott ska ställas inför nationell eller internationell domstol. Det finns olika kontroll- och sanktionssystem för att övervaka att folkrätten efterlevs, till exempel FN:s Internationella domstol i Haag för mellanstatliga tvister, Europadomstolen för mänskliga rättigheter och Haagtribunalen för krigs- förbrytelser i forna Jugoslavien. För att stärka kontrollen och efterlevnaden av krigets lagar ska en permanent internationell brottmålsdomstol etableras. Den påbörjar sitt arbete några år in på 2000-talet.

Förhållandet mänskliga rättigheter och internationell humanitär rätt

I fredstid gäller bestämmelserna om de mänskliga rättigheterna som utformats genom olika FN-konventioner. Startpunkten för denna utveckling var antagandet av FN:s universella deklaration för de mänskliga rättigheterna 1948. Deklarationen var inte juridiskt bindande, men dess principer utgjorde riktlinjer för den kommande utvecklingen med juridiskt bindande konventioner. Konventionerna innehåller bland annat bestämmelser om rätten till liv, förbud mot tortyr och förnedrande behandling samt

yttrande- och mötesfrihet. Under en väpnad konflikt är det troligt att flera av rättigheterna inte kan uppfyllas. I den internationella humanitära rätten återfinns i stället regler för att skydda människorna i de speciella förhållanden som råder i en väpnad konflikt. Vissa delar av de mänskliga rättigheterna är dock fundamentala och gäller i både fred och väpnad konflikt, bland annat rätten till liv samt förbudet mot slaveri och tortyr.

De viktigaste principerna under väpnad konflikt

Några av de tidigaste och mest grundläggande idéerna inom den humanitära rätten gäller fortfarande och bör vara väl kända.

Distinktionsprincipen

En huvudtanke är att åtskillnad ska göras mellan vad som är militärt och civilt samt att militära operationer endast får riktas mot militära mål. De stridande parterna ska därför skilja mellan militärer och militära mål respektive civila och civil egendom. Vid tveksamhet om ett mål är militärt eller civilt ska det antas vara civilt och får inte anfallas.

Det svenska totalförsvaret bygger på nära samverkan mellan det militära och det civila försvaret. Egendom som effektivt bidrar till de militära operationernas genomförande kan ses som militära mål. Det kan till exempel gälla flygplatser, hamnar, järnvägar och vapenindustri. Under konflikten i Kosovo slog Nato ut flera broar med hänvisning till deras militära betydelse.

Proportionalitetsprincipen

Det kan ibland vara oundvikligt att civila personer eller civil egendom kommer till skada även om de

militära angreppen inte riktas mot dem. Den humanitära rätten innehåller regler som anger att det är förbjudet att genomföra attacker mot militära mål som medför skador på civilbefolkningen och som är oproportionerligt stora i jämförelse med det militära värdet av attacken. Dit räknas också anfall som inte har ett bestämt militärt mål eller där vapen används som inte kan riktas mot ett bestämt mål. Ett militärt angrepp får också bara besvaras i rimlig proportion.

Under Kosovo-konflikten gjorde Nato stora ansträngningar för att minimera skador på civilbefolkningen. Trots det kom flera civila till skada vid vissa anfall.

Försiktighetsprincipen

Den humanitära rätten kräver att de krigförande parterna gör allt som är rimligt för att undvika negativa effekter på civilbefolkningen. Försiktighetsåtgärder vid anfall gäller alla parter i konflikten. Den som anfaller ska ha ett tydligt mål. Vapen och stridsmetod ska väljas så att civila inte kommer till onödig skada. En försvarare ska se till att flytta civilbefolkning, civil personal samt civil egendom från områden där militära mål finns.

VID TVEKSAMHET OM
ETT MÅL ÄR MILITÄRT
ELLER CIVILT SKA DET
ANTAS VARA CIVILT OCH
FÅR INTE ANFALLAS.

SKADADE OCH SJUKA
SKA TAS OM HAND
OAVSETT OM DE
TILLHÖR EGNA
TRUPPER,
MOTSTÅNDAREN ELLER
CIVILBEFOLKNINGEN.

Principen om förbud mot onödigt lidande

Det finns även regler som syftar till att förhindra att soldater utsätts för onödigt lidande. Reglerna rör i första hand vilka vapen som ska vara tillåtna respektive förbjudna att använda på slagfältet.

Humanitetsprincipen

Principen om humanitet på slagfältet uttrycks tydligt i regler som tvingar de krigförande parterna att ta hand om och vårda skadade och sjuka, oavsett om de tillhör de egna trupperna, motståndarens trupper eller civilbefolkningen.

Folkrättens personalkategorier i väpnade konflikter

I en strävan att skilja mellan militär personal och civila har särskilda regler utformats. Olika rättigheter och skyldigheter gäller för militär personal och civila som dras in i en väpnad konflikt.

Militär personal – "personal i de väpnade styrkorna"

De som har rätt att delta i striderna kallas kombattanter. De består av:

- personal inom en stats militära krigsorganisation,
- medlemmar ur en organiserad motståndsrörelse

KOMBATTANTER

Vilka personalgrupper som är kombattanter i Sverige framgår av totalförsvarets folkrättsförordning (1990:12). Hit hör bland annat Försvarsmaktens personal. Det svenska hemvärdet inklusive driftvärdet ingår i Försvarsmakten och medlemmarna är kombattanter vid en konflikt. Även annan personal kan klassas som kombattanter. Här finns ett visst tolkningsutrymme för staterna, beroende på hur de vill använda sin personal. Polis, skyddsvakter, tullverkets gränspersonal och personal inom kustbevakningen har också räknats som kombattanter i Sverige, men deras folkrättsliga status ses nu över.

CIVILFÖRSVARSPERSONAL HAR ETT FÖRSTÄRKT SKYDD FÖR ATT KUNNA UTFÖRA SINA UPPDRAG.

Kombattanter ska stå under ett ansvarigt befäl och vara underkastade ett disciplinärt system. Inför och under ett anfall är de skyldiga att uppträda så att de kan skiljas från civilbefolkningen. Det är en anledning till att uniform bärs av ett lands reguljära trupper. Kombattanter får tas som krigsfångar.

ICKE-KOMBATTANTER

Militär sjukvårdspersonal och fältpräster räknas som icke-kombattanter. De ingår i de väpnade styrkorna men får inte delta aktivt i striderna. De får heller inte attackeras eller tas som krigsfångar, men de kan där- emot kvarhållas av motparten för att vårda egna sidans sårade och sjuka.

KRIGSFÅNGESKAP är inget straff, utan ett sätt att få en soldat "ur stridbart skick". En krigsfånge:

- får sättas i krigsfängeläger för att förhindras att åter ansluta sig till de egna förbanden och fortsätta striden,
- ska behandlas humant och frigges när det blivit fred,
- är enbart skyldig att lämna uppgifter om namn, nummer och grad, det vill säga uppgifter som anges på identitetskortet.

Civila

Alla som inte är militärer (eller ingår i andra väpnade styrkor) är civila, som ska skyddas och respekteras. De får därför inte utsättas för anfall och, med undantag för de civila åtföljande stridskrafterna, inte heller tas som krigsfångar. En civil person som aktivt deltar i fientligheterna mister sitt skydd som civil. Några kategorier av civil personal har inom folkrätten givits särskilt skydd:

SJUKVÅRDSPERSONAL har ett förstärkt skydd för att kunna utföra sina uppdrag. För att urskilja personalen bär de armbindel med de internationella kännetecknen för militär och civil sjukvård. De ska också ha ett särskilt identitetskort. Även anläggningarna som används för sjukvårdsändamål ska vara utmärkta.

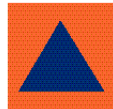
Militära eller civila sjukvårds- enheter, sjukvårdstransporter samt sjukvårdspersonal och materiel.

PERSONAL INOM RÄDDNINGSTJÄNST OCH BEFOLKNINGSSKYDD utgör i Sverige den grupp som avses med den folkrättsliga termen Civilförsvarspersonal.

DEN FREDSFÄMJANDE
PERSONALEN FÅR INTE
ANGRIPAS ELLER PÅ
ANNAT SÄTT HINDRAS
I SITT ARBETE.

Även denna personal har ett förstärkt skydd för att kunna utföra sina uppdrag. Personal och anläggningar utmärks med civilförsvarets internationella symbol. Personalen bär också ett särskilt identitetskort.

Anläggningar, materiel och personal inom befolkningsskydd och räddningstjänst samt skyddsrum. (Civilförsvaret)

CIVILA ÅTFÖLJANDE STRIDSKRAFTERNA är en benämning på civil personal som Försvarsmakten kan behöva anlita för olika tjänster. Det kan röra sig om krigskorrespondenter, leverantörer, teleoperatörer eller besättning som fraktar militär personal och materiel. Dessa tjänstgör inte i det militära förbandet, men uppehåller sig i dess närhet och löper en risk att utsättas för bekämpning eller tillfångatas vid utövande av tjänsten. Försvarsmakten utfärdar ett tillstånd åt denna personal att vara civila åtföljande stridskrafterna. De ges ett särskilt identitetskort och är berättigade till krigsfångestatus om de tas tillfånga och får alltså inte straffas för sin verksamhet. Militär chef ansvarar för att den åtföljande personalen inte utsätts för onödiga risker.

Personal som deltar i internationella insatser

Fredsfrämjande operationer baseras vanligtvis på mandat från FN:s säkerhetsråd. I mandatet anges bland annat vilka uppgifter som ska lösas samt om våld får användas för att genomdriva mandatet. Personal som deltar i internationella insatser har skyddad status under internationell rätt. Denna status innebär att personalen inte får angripas eller på annat sätt hindras i sitt arbete, såvida de inte som kombattanter tar aktiv del i fientligheterna. Den fredsfrämjande personalens status regleras normalt genom så kallade Status of Forces Agreements (SOFA) mellan den organisation som genomför den fredsfrämjande operationen och det mottagande landet.

Parlamentär flagg innebär att vederbörande vill förhandla.

Skydd av kultur och farliga anläggningar

Kulturell egendom

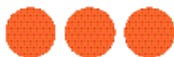
Äldre byggnader, minnesmärken, kyrkor och konstverk som utgör en viktig del i ett folks kulturarv får inte attackeras eller användas vid militära insatser (utom vid vissa undantag). Riksantikvarieämbetet ansvarar för utmärkning av kulturegendom som har särskilt skydd. Denna består av ett urval av objekt från världsarvslistan. Länsstyrelserna ansvarar för inventering, listning och utmärkning av övrig kulturegendom. Riksantikvarieämbetet meddelar föreskrifter för uppgiften.

Kulturell egendom.

Farliga anläggningar

Anläggningar som innehåller farliga krafter, till exempel kärnkraftverk och dammar, får inte anfallas om det kan medföra svåra förluster bland civilbefolkningen. Svenska Kraftnät ansvarar för att kärnkraftverkens reaktorbyggnader märks ut. Anläggningarna ska vara utmärkta så att det ses tydligt från luften. Banderoller och flaggor för varas i fred hos berörd länsstyrelse.

Anläggningar som innehåller farliga krafter
t.ex. kärnkraftverk och dammar.

BYGGNADER SOM
UTGÖR EN VIKTIG DEL I
ETT FOLKS KULTURARV
FÅR INTE ATTACKERAS.

LASERVAPEN SOM KAN
SKADA SYNEN, LIKSOM
PERSONMINOR, HAR
FÖRBJUDITS UNDER
1990-TALET.

Folkrätten förändras

Nya regler

En utveckling av folkrätten sker kontinuerligt. Det är ett tidskrävande arbete att utforma konventioner och avtal som alla stater kan ställa sig bakom. Nya regler tillkommer framför allt efter konflikter då det har visat sig att de befintliga reglerna haft brister. Ett exempel är den humanitära rätten som tidigare bara avsett mellanstatliga konflikter. I ett tilläggsprotokoll, som antogs 1999, till 1954 års Haagkonvention om skydd för kulturegendom anges att reglerna även gäller vid interna konflikter. Detta är en juridisk anpassning till de senaste årens många exempel på strider inom ett land.

Mänskliga rättigheter får ökad betydelse

Under senare tid har också andra folkrättsliga regler än krigets lagar uppmärksammats i samband med väpnade konflikter. Natos agerande i Kosovokrisen under våren 1999 har diskuterats. Nato angrep en stat utan att det var formellt sanktionerat av FN:s säkerhetsråd. Agerandet kan kritiseras på flera punkter men det visade en aktiv handling inför ett humanitärt lidande. Det kan leda till att de mänskliga rättigheterna i större utsträckning vägs in vid

framtida diskussioner om att bryta mot våldsförbudet för att ingripa mot en stats handlande.

Exempel finns också på att civila har dömts för brott mot de mänskliga rättigheterna. I den internationella krigsförbrytartribunalen för Rwanda, med säte i Arusha, Tanzania, har för första gången journalister ställts till svars för sin hatpropaganda som starkt bidrog till dödandet i landets strider. Tribunalen har också, för första gången i historien, dömt personer ansvariga för brottet folkmord.

Nya vapen och stridsmetoder

Även vapen utvecklas. Det är viktigt att eventuella förbud mot så kallade särskilt inhumana vapen träder i kraft, innan vapnen har producerats storskaligt och använts. Det blir annars svårare att driva igenom förbuden. Laservapen som kan skada synen, liksom personminor, har förbjudits under 1990-talet. För närvarande utvecklas flera vapen som inte är dödliga men ändå kan orsaka stor skada. Flera av dessa vapen kan komma att klassificeras som särskilt inhumana.

Vid eventuella framtida konflikter kan informationskrigföring bli en viktig stridsmetod. Hur appliceras folkrätten på en stat eller organisation som

sänder virus eller förvrängd information till IT-system i ett annat land i syfte att slå ut samhällsviktig verksamhet? Vad kan folkrätten göra för att stoppa enskilda individer som saboterar sådan verksamhet i en annan stat, kanske med risk för en mellanstatlig väpnad konflikt? I vad mån är folkrättens regler om icke-inblandning, aggression och självförsvar tillämpliga här? Detta är frågeställningar som den folkrättsliga forskningen måste ta sig an inom en snar framtid.

FOTO: PRESSENS BILD (MIKHAIL METZEL, LUCA BRUNO, DARK VOJINOVIC, DAVID GILKEY, MIKAEL ANDERSSON, DRASKO GAGOVIC, ROLAND SEITRE, STIG HAMMARSTEDT) SAMT MICKIE ANDERSSON OCH STEFAN BORGIVUS

VID EVENTUELLA
FRAMTIDA KONFLIKTER
KAN INFORMATIONS-
KRIGFÖRING BLI EN
VIKTIG STRIDSMETOD.

ÖVERSTYRELSEN FÖR CIVIL BEREDSKAP (ÖCB) arbetar för ett robust och säkert samhälle som kan hantera svåra påfrestningar och kriser. En av ÖCB:s uppgifter är att samordna utbildningen i folkrätt inom den civila delen av totalförsvaret.

